

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

– більш ефективно використовувати існуючий науковий потенціал, зменшивши розрив міждисциплінарних зв'язків циклу “фундаментальні дослідження - розробки - комерціалізація знань у виробництві”.

- забезпечити розвиток інноваційної інфраструктури, створення регіональних центрів впровадження технологій, які б займалися наданням допомоги у придбанні технологій (як в Україні, так і за її межами), патентуванні; захисті прав інтелектуальної власності; проведенні технологічного аудиту; наданні брокерських послугах; національної бази даних для моніторингу розвитку науково-інноваційного процесу в кожному регіоні України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Богацька Н. Аналіз інноваційної стратегії розвитку підприємств [Електронний ресурс] / Н. Богацька, О. Дембійська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/73899.doc.htm.
2. Гаман М. Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні / М. Гаман // Вісник національної академії державного управління. – 2004. – №1. – с.213-214.
Кластери та інноваційний розвиток України [Електронний ресурс] / Український Фонд підтримки підприємництва. – Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf.
3. Гріфін Р. Основи менеджменту: підручник / Р. Гріфін, В. Цура; наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. – Львів: Бак, 2001. – С.624
4. Гриценко Л. Методологічні основи модернізації України / Л. Гриценко // Економіка України. – 2011. – № 1,2.
5. Инновационная экономика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ru.wikipedia.org/wiki/ 5.Лепский М.А. Феномен соціально-технологічного укладу](http://ru.wikipedia.org/wiki/5.Лепский_М.А._Феномен_социально-технологического_уклада) [Електронний ресурс] /М.А. Лепский.– Режим доступу: http://lepskiy-m.a.at.ua/publ/lepskiy_m_a_fenomen_socialno_tekhnologichnogo_ukladu_kulturologichnij_visnik_naukovo_teorichnij_shhorichnik_nizhnoji_naddniprjanshhini_zapor/1-1-0-3/.
6. Кластери та інноваційний розвиток України [Електронний ресурс] / Український Фонд підтримки підприємництва. – Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf.
7. Лепский М.А. Феномен соціально-технологічного укладу [Електронний ресурс] /М.А. Лепский.– Режим доступу: http://lepskiy-m.a.at.ua/publ/lepskiy_m_a_fenomen_socialno_tekhnologichnogo_ukladu_kulturologichnij_visnik_naukovo_teorichnij_shhorichnik_nizhnoji_naddniprjanshhini_zapor/1-1-0-3/.
8. Новиков В.С. Инновации в туризме [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/books_tourism/novikov41.htm
- 9.Новицький В.С. Інформація в системі соціально – економічного розвитку і глобальної конкуренції /В.С. Новицький, В.М. Миленкей // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – №1.С. 25.
10. Офіційні дані Державного комітету статистики України щодо наукової та інноваційної діяльності за 1998-2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
- 11.Писаренко С.М. Інноваційна складова структурної трансформації національної економіки \ \ Регіональна економіка, 2012, №4 (66). – С. 76
12. Сидорук В. Інноваційний шлях розвитку України очима практика / В. Сидорук // Інтелектуальна власність. – 2007. – №9. – С. 24 – 34
- 13.Твисс Б.// Управление НТ нововведениями. - М.: Экономика, 1989.
14. Ходико Д. І. Міжнародна торгівля правами на викиди парникових газів: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд.економ.наук: спец. 08.00.02 / Д. І. Ходико. – Львів, 2012. – 27 с.

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Покришка Д. С., завідувач відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень (Україна)

Ус І. В., старший консультант сектору зовнішньоекономічних відносин відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень (Україна)

Покришка Д.С., Ус І.В. Зовнішня торгівля України в умовах депресивних тенденцій світової економіки.

У статті досліджено основні тенденції зовнішньої торгівлі України у 2012-2013 роках, проаналізовано основні чинники, які мали як позитивний, так і негативний вплив на динаміку експорту та імпорту товарів в кожній окремій галузі. Розглянуто вплив ситуації в глобальній економіці, насамперед цінової кон'юнктури, на світових ринках, на показники зовнішньої торгівлі України. Зазначено, що зміни в структурі експорту товарів дозволяють спрогнозувати перспективи розвитку галузей економіки України та акумулювати інвестиційні потоки в країні в найбільш перспективні галузі, які дадуть змогу покращити позиціонування країни в світовій торгівлі. Крім цього, визначено основні ризики і виклики, що стоять перед країною при визначенні стратегічних орієнтирів державної політики в сфері зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: зовнішня торгівля, глобальне економічне середовище, світова економіка, фінансово-економічна криза, чинники динаміки експорту та імпорту.

Покришка Д.С., Ус І. В. Внешняя торговля Украины в условиях депрессивных тенденций мировой экономики.

В статье исследованы основные тенденции внешней торговли Украины в 2012-2013 годах, проанализированы основные факторы, которые имели как позитивное, так и негативное влияние на динамику экспорта и импорта товаров в каждой отдельной отрасли. Рассмотрено влияние ситуации в глобальной экономике, в первую очередь ценовой конъюнктуры на мировых рынках, на показатели внешней торговли Украины. Отмечено, что изменения в структуре экспорта товаров позволяют спрогнозировать перспективы развития отраслей экономики Украины и аккумулировать инвестиционные потоки в стране в наиболее перспективные отрасли, которые дадут возможность улучшить позиционирование страны в мировой торговле. Кроме этого, определены основные риски и вызовы, которые стоят перед страной при определении стратегических ориентиров государственной политики в сфере внешней торговли.

Ключевые слова: внешняя торговля, глобальная экономическая среда, мировая экономика, финансово-экономический кризис, факторы динамики экспорта и импорта.

Pokryshka D. S., Us I. V. Foreign trade in Ukraine under depressive trends in the world economy

This paper investigates main trends of Ukraine's foreign trade in 2012-2013, analyzes the main factors that positively and negatively affected the dynamics of exports and imports of goods in each sector. The influence of the situation in the global economy, especially world markets price developments, on the foreign trade of Ukraine indicators is considered. It is noted that changes in the structure of goods exports permit to predict the prospects of development of branches of Ukrainian economy and accumulate investment flows into the country in the most promising areas that will allow increasing the position of the country in world trade. Also the main risks and challenges that country is facing in the process of defining the strategic guidelines for foreign trade policy are identified.

Keywords: foreign trade, global economic environment, the world economy, financial crisis, factors of exports and imports.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження останніх тенденцій в зовнішній торгівлі України, насамперед, обумовлена необхідністю розуміння поточної ситуації в сфері, що значною мірою визначає економічний розвиток країни, а отже формувати необхідні

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

рекомендації для покращення ситуації. Крім того, зміни в структурі експорту товарів дозволяють спрогнозувати перспективи розвитку галузей економіки України та акумулювати інвестиційні потоки в країні в найбільш перспективні галузі, які дадуть змогу покращити позиціонування країни в світовій торгівлі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зовнішня торгівля традиційно привертає значну увагу з боку провідних науковців та аналітиків. Питання динаміки структури зовнішньої торгівлі проаналізоване в роботі Голованя Д. В. [1], в роботах Мельник Т. М. [2] визначені основні чинники, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі та основні засади в сфері регулювання зовнішньої торгівлі України [3], питання оптимізації структури зовнішньої торгівлі України розкриті в роботі Сидорової А. В., яка продемонструвала необхідність нарощування експорту сільськогосподарських товарів [4]. Проблематиці зовнішньої торгівлі присвячені праці Сіденка В. Р. [5], Макогона Ю. В. [6] та інших авторів.

Виділення невирішеної проблеми. Після стрімкого скорочення експорту та імпорту товарів у 2009 р. в наслідок впливу глобальної фінансово-економічної кризи, протягом наступних двох років спостерігалось фактично відновлення докризових обсягів торгівлі. Зовнішня торгівля України у 2010-2011 рр. відтворила траєкторію зростання 2007-2008 рр., тим самим засвідчивши про подолання наслідків глобальної фінансової кризи принаймні у зовнішньоторговельній сфері. Проте вже в 2012 р. темпи зростання торгівлі різко сповільнилися, а в 2013 р. відбулось скорочення обсягів зовнішньої торгівлі. Якщо в попередні роки динаміка зовнішньої торгівлі України відповідала динаміці розвитку світової торгівлі, то помітне скорочення зовнішньої торгівлі (на 10 %) у 2013 р. відбулось на фоні хоча й повільного, проте зростання світової торгівлі. Отже, на етапі поширення депресивних тенденцій в світовій економіці порушується взаємозв'язок між спадами і поживленнями в світовій економіці і динамікою зовнішньої торгівлі, який проявлявся раніше. Така ситуація обумовлює потребу в детальному аналізі чинників, які впливали на різні групи товарів в зовнішній торгівлі України в цей період.

Мета дослідження полягає у визначенні головних чинників, які обумовлюють формування та зміни динаміки зовнішньої торгівлі України в умовах депресивних тенденцій світової економіки.

Результати дослідження. Глобальному економічному середовищу, за висновками та прогнозами провідних міжнародних фінансових інститутів, залишаються притаманними ознаки економічної депресії та досить високого рівня невизначеності перспектив і макроекономічної нестабільності. Депресивність світової економіки зумовила зниження попиту на міжнародних ринках основної експортної продукції України, умови торгівлі додатково погіршилися внаслідок застосування протекціоністських заходів у країнах – торговельних партнерах.

Свою чергою погіршення показників зовнішньоторговельної активності чинило негативний тиск на економічний розвиток України через зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу країни і скорочення обсягів випуску й вартості пропозиції національних виробників товарів і послуг.

Обсяги та динаміка зовнішньої торгівлі у 2012 р. були дзеркальним відображенням впливу глобальної економічної динаміки на Україну. За даними Державної служби статистики України, за підсумками 2012 р. Україна експортувала товарів на 68,8 млрд дол. США, що у вартісному вимірі на 0,6 % (або на 415,6 млн дол. США) більше, ніж за 2011 р. Сформована динаміка експортної діяльності в 2012 р. свідчить про припинення тенденції стрімкого нарощування експорту, характерної для перших післякризових років (рис. 1). Імпорт товарів за цей період становив 84,6 млрд дол. США, продемонструвавши зростання на 2,5 % (або на 2,0 млрд дол. США). Таким чином, за підсумками 2012 р. сформувалось негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів у розмірі 15,8 млрд дол. США, що на 1,7 млрд дол. США більше аналогічного показника 2011 р. Значною мірою негативне сальдо в зовнішній торгівлі товарами визначається здешевленням експорту та зростанням ціни імпорту. Так, вартість тонни українського експорту становила 401,6 дол. США, що майже на 44 дол. США менше за показник 2011 р. (445,4 дол. США). Водночас вартість тонни імпорту за цей період зросла з 905,3 дол. США до 1048,7 дол. США. Зниження вартості українського експорту стримувало можливості зростання доходів, отриманих від збільшення його фізичних обсягів.

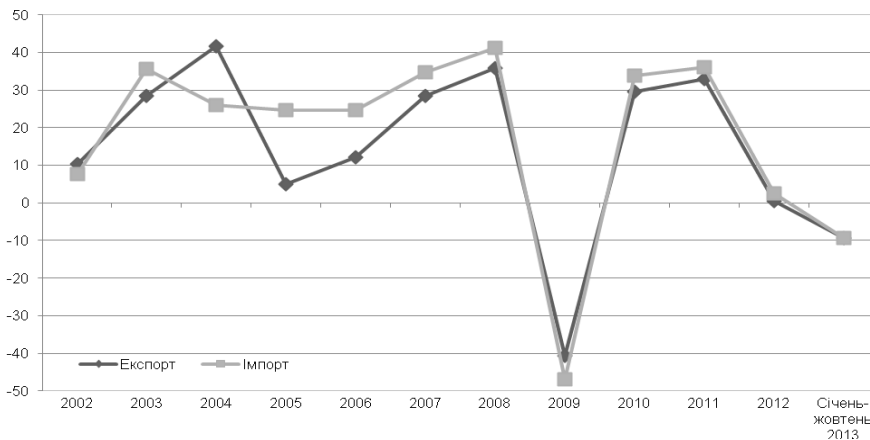


Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту України у 2002-2013 рр., % до відповідного періоду попереднього року

Найбільше зріс експорт сільськогосподарських товарів (46,0 %), транспортного обладнання (45,8 %) і харчових продуктів (22,8 %). Загальний експорт зернових порівняно з 2011 р. збільшився майже вдвічі, досягнувши 7,0 млрд дол. США. Високій динаміці експорту сільськогосподарської продукції сприяла відмова України від обмежень експорту зернових на тлі позитивної цінової кон'юнктури на аграрних ринках.

Хоча протягом 2012 р. спостерігалось коливання цін на основні позиції сільськогосподарського експорту з України, їх зниження в IV кварталі 2011 р. – II кварталі 2012 р. змінилось значним зростанням у III-IV кварталах 2012 р., яке за деякими товарами сформувало рівень цін, вищий, ніж до початку спадної тенденції в попередні три квартали (табл. 1).

Таблиця 1

Середні кварталні ціни на окремі товари, дол. США за метричну тону

	I кв. 2011 р.	II кв. 2011 р.	III кв. 2011 р.	IV кв. 2011 р.	I кв. 2012 р.	II кв. 2012 р.	III кв. 2012 р.	IV кв. 2012 р.	I кв. 2013 р.	II кв. 2013 р.	III кв. 2013 р.
Кукурудза	282,8	312,6	302,1	269,3	277,7	270,2	328,6	317,2	305,0	291,3	241,9
Пшениця	330,5	339,3	315,6	279,7	278,8	269,0	349,5	355,7	321,4	313,8	305,8
Гідрофосфат амонію	601,7	617,3	650,8	605,7	516,6	545,2	565,0	532,3	491,6	489,8	432,1
Фосфорити	158,3	182,5	197,5	201,3	195,8	179,4	183,3	185,0	173,0	166,3	143,2
Хлорид калію	374,2	422,7	471,3	473,0	479,8	461,3	464,8	430,1	390,8	392,3	391,9
Фосфат натрію	486,3	544,2	558,3	564,2	440,4	470,4	485,0	452,2	435,0	426,0	366,0
Карбамід	353,4	407,9	485,4	437,3	387,3	470,0	381,3	383,0	396,6	342,4	307,5

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Джерело: [7].

Високій динаміці експорту сільськогосподарської продукції також сприяли:

- *відмова України від експортних обмежень*. Завершення дії у жовтні 2011 р. експортних мит на кукурудзу і пшеницю та в січні 2012 р. на ячмінь сприяло активізації експорту цих культур протягом 2012 р.;
- *поганий урожай кукурудзи у США в 2011/2012 маркетинговому році*, що змусило більшість імпортерів кукурудзи шукати альтернативні шляхи її постачання. Передусім це стосується Японії та Південної Кореї. Якщо в 2011 р. Україна не була присутня на цих ринках, як і на ринках інших країн Східної Азії, то за підсумками 2012 р. вона стала другим за вартісним обсягом експортером кукурудзи до Японії і Південної Кореї.

У 2012 р. спостерігається зниження темпів економічної активності й у країнах з розвинутою економікою, й у країнах із ринками, що розвиваються. Так, за даними Євростату, за підсумками 2012 р. сумарний ВВП країн ЄС у річному вимірі зменшився на 0,4 %. Основні країни – торговельні партнери України в ЄС демонстрували негативну динаміку ВВП протягом 2012 р. (Італія, Іспанія, Угорщина) чи сповільнення економічного зростання (Німеччина, Польща).

Економічні проблеми у розвинених країнах уповільнювали темпи зростання ВВП країн, що розвиваються. Значне сповільнення зростання ВВП у 2012 р. у річному вимірі відбулося в основних азійських країнах – торговельних партнерах України: у Китаї до 7,7 з 9,3 %, у Туреччині до 2,2 з 8,8 %; в Індії до 3,2 з 6,3 %. Економічне зростання уповільнилося і в Російській Федерації – 3,4 % у 2012 р. порівняно з 4,3 % у попередньому році [8].

Така макроекономічна динаміка країн – торговельних партнерів обумовила зниження попиту на українську продукцію. Крім того, несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура для багатьох експортних товарів України була основним чинником зменшення обсягів виробництва, зокрема в металургії та деяких експортоорієнтованих сегментах машинобудування. Протягом 2012 р. динаміка світових цін на металургійну продукцію мала спадний характер, що стало певним підтвердженням наявності кризових явищ у світі, які передусім призводять до припинення будівництва, а отже, і споживання металу. Експорт чорних металів з України скоротився майже на 3,1 млрд дол. США. Загалом, експорт металопродукції у 2012 р. скоротився на 14,7 % відносно 2011 р. Водночас спостерігається зниження порівняно з 2011 р. цін на добрива. Як наслідок, негативна динаміка експорту зафіксована в торгівлі хімічними продуктами, обсяги якої скоротилися на 4,3 % порівняно з 2011 р.

Разом з тим поступово зростали обсяги експорту товарів з високим рівнем обробки. У сфері торгівлі товарами машинобудівної галузі присутність у технологічних ланцюгах компаній СНД дала змогу вітчизняним виробникам збільшити експорт на 4,0 %. Наприклад, реалізація українським підприємством «Мотор Січ» контрактів з постачання двигунів для російської авіації підтримувала значні обсяги експорту турбореактивних та турбогвинтових двигунів, а програма модернізації вагонного парку в Казахстані дала змогу збільшити експорт вагонів. Загалом експорт з України транспортних засобів зріс на 22,8 %.

Спад експорту мінеральних продуктів пов'язаний передусім із проблемами забезпечення нафтопереробних виробництв імпортованими ресурсами – експорт нафти і нафтопродуктів у 2012 р. зменшився на 36 %. Натомість потреба країн Східної Європи в електроенергії, інтегрування системи енергопостачання України до стандартів, прийнятих Європейським енергетичним об'єднанням *ENTSO-E*, сприяли збільшенню експорту електроенергії до країн ЄС. Загалом у 2012 р. Україна збільшила експорт електроенергії на 44,9 % до 623,7 млн дол. США.

Водночас різке падіння темпу приросту обсягу товарного імпорту з 36,0 % у 2011 р. до 2,5 % у 2012 р. пояснюється насиченням попиту, сформованого у період відновлення економічної активності в післякризовий період, та проявами депресивних тенденцій в економіці України.

Зменшення імпорту мінеральних продуктів було викликано не лише придбанням меншої кількості природного газу з Російської Федерації, а й суттєвим зменшенням імпорту сирої нафти, який скоротився на 3 млрд дол. США. Скорочення майже втричі фізичних обсягів імпорту сирої нафти (з 5,7 млн т до 1,5 млн т) пов'язане із зупинкою низки українських нафтопереробних заводів, що зумовило зростання попиту на імпортовані перероблені нафтопродукти, обсяг імпорту яких за цей період зріс на 651,5 млн дол. США та глибоке падіння виробництва в нафтопереробній галузі.

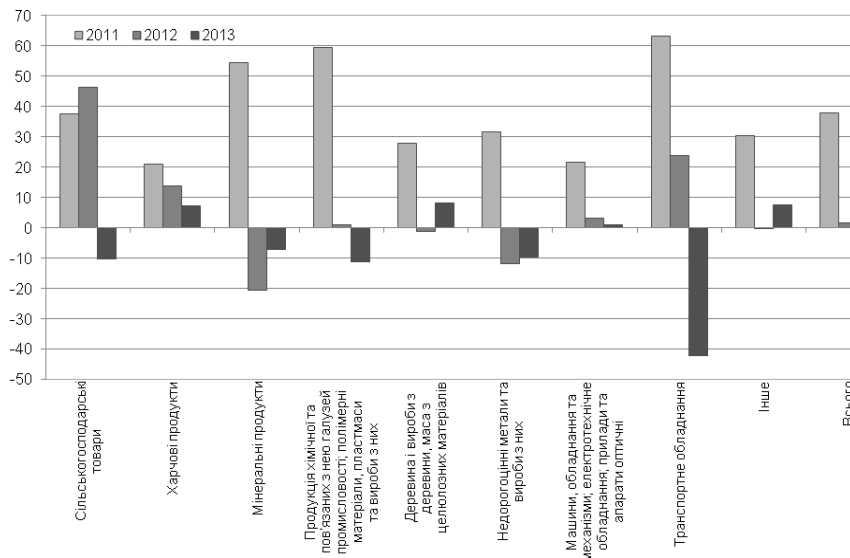


Рис. 2. Динаміка експорту товарів у січні-вересні 2011-2013 рр., %.

Попри ризики глобальної депресії, в Україні продовжував зростати попит на імпортовану продукцію споживчого та інвестиційного характеру. Найсуттєвіше відбувалося зростання попиту на іноземні транспортні засоби та продукцію машинобудівної галузі, імпорт яких збільшився на 29,9 і 3,1 % відповідно. Зокрема, імпорт засобів наземного транспорту зріс на 505,1 млн дол. США до 5,9 млрд дол. США, значною мірою через підвищення попиту на автотранспортні засоби, імпорт яких збільшився на 267,7 млн дол. США. Також за вказаний період суттєво, на 383,6 млн дол. США, зріс імпорт машин та обладнання. Окремим поштовхом до нарощування обсягів імпорту продукції машинобудування стали часті вербальні інтервенції щодо ймовірної девальвації гривні, а також озвучені наміри щодо підвищення імпортного мита на автомобілі. Сукупне зростання імпорту за цими двома групами товарів, а також імпорту сільськогосподарської продукції на 1,2 млрд дол. США до 4,6 млрд дол. США (насамперед через зростання імпорту м'яса майже в 2,5 разу) значно перевищило

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

зниження імпорту мінеральних продуктів (на 2,5 млрд дол. США), що і призвело до загального збільшення імпорту до України.

У 2013 р. продовжилася започаткована 2012 р. тенденція до погіршення показників зовнішньої торгівлі України. Так, експорт товарів за січень-вересень 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. скоротився на 9,3 %, або на 4,5 млрд дол. США. Погіршення динаміки товарного експорту зафіксовано майже за всіма групами товарів, при цьому по більшості з них відбулося зменшення обсягів експорту порівняно з 2012 р. Значною мірою така ситуація була прогнозованою. Після кризових тенденцій 2009 р. у 2010-2011 рр. відбулося відновлювальне розширення експорту, проте не відбулося суттєвих змін у джерелах експортної конкурентоспроможності країни. Низька диверсифікованість експорту, передусім у розрізі ринків, при скороченні попиту на традиційні товари вітчизняного експорту, обумовила його загальне скорочення.

В розрізі груп товарів в динаміці експорту позначилось декілька тенденцій (рис. 2). Зниження експорту недорогочінних металів та мінеральної продукції триває вже другий рік поспіль, водночас темпи спаду у 2013 р. дещо зменшилися порівняно з 2012 р. У січні-вересні 2013 р. в експорті сільськогосподарської продукції, транспортного обладнання, а також продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості зафіксована негативна динаміка (на 10,2, 42,2 і 11,1 % відповідно), при цьому в перших двох товарних групах – після стрімких темпів зростання у 2011-2012 рр. Це можна пояснити як статистичним ефектом, так і перенасиченням товарами, що експортувалися з України, ринку країн – торговельних партнерів. У експорті товарів харчової промисловості та машинобудівної галузі протягом останніх трьох років позначилась чітка низхідна динаміка. При цьому в експорті машинобудівної продукції у січні-вересні 2013 р. показник динаміки наближається до нульового значення. Певним виключенням з загальної тенденції до зниження стало зростання експорту деревини та виробів з них на 8,3 %. В абсолютних показниках найбільш суттєве скорочення експорту відбулось у торгівлі транспортним обладнанням, недорогочінними металами та виробами з них, а також сільськогосподарською продукцією, експорт яких скоротився відповідно на 1,9, 1,3 та 0,9 млрд дол. США.

Загалом, динаміку експорту товарів у 2013 р. визначала низка чинників, які більшою мірою впливали на її скорочення.

Скорочення експорту відбулось через наступні чинники:

– *цінова ситуація на основних експортних ринках.* Ціновий чинник мав суттєвий вплив на динаміку як експорту загалом, так і окремих галузей зокрема. Продовжувалося зниження цін на добрива, недорогочінні метали. Зокрема, зведені ціни виробів з вуглецевої сталі протягом 2013 р. знизились з 730 дол. США за тону у січні до 710 дол. США за тону у листопаді [9]. Також, за даними ФАО [10], протягом 2013 р. знижувалися ціни на зернові. Якщо у листопаді 2012 р. індекс цін на цю продукцію складав 255,2 пункту, то у листопаді 2013 р. він знизився до 194,2 пункту. Так, відбулось стрімке зниження ціни метричної тони основного товару сільськогосподарського експорту України – кукурудзи – з 328,6 дол. США у III кварталі 2012 р. до 240,4 дол. США у III кварталі 2013 р., що обумовлено високими врожайми цієї сільськогосподарської культури по всьому світі; ціни на пшеницю знизилися з 349,5 до 305,9 дол. США [11];

– *вичерпання наявних можливостей постачання на експорт окремих груп товарів.* Активний експорт певних груп товарів з України до Російської Федерації призвів до перенасичення ринку, а отже відсутності потреби в збереженні попередніх обсягів. За оцінками компанії «Российские железные дороги», надлишок напіввагонів у країні наприкінці 2012 р. становив 150 тис. одиниць [12]. Така ситуація призвела до зниження попиту як на товарні вагони, так і на комплектуючі до них. Також це значною мірою обумовило припинення з боку Російської Федерації дії декількох сертифікатів на продукцію чотирьох вагонобудівних заводів України. Як наслідок, експорт залізничного устаткування до Російської Федерації скоротився на 30 %, або 0,6 млрд дол. США. Вичерпання можливостей, створених потребою в формуванні вагонного парку Російської Федерації, що потребує як приділення більшої уваги ринкам інших країн пострадянського простору, які мають залізничну колію, аналогічну українській, так і переоснащенні вітчизняних підприємств з метою виходу на інші ринки;

– *високі врожаї зернових в інших країнах.* Зростання пропозиції зернових внаслідок високих врожаїв у країнах Північної Америки (передусім США), європейських країнах СНД, країнах ЄС, а також Південної Америки обумовило зниження цін та посилення конкуренції на ринках цієї продукції. Як наслідок, відбулось зниження експорту зазначених товарів до Японії та Південної Кореї майже на 0,3 млрд дол. США. Крім того, внаслідок кращого, ніж у 2012 р., врожаю зернових Іспанія та Португалія скоротили імпорт цього виду продукції. Як наслідок, експорт Україною зернових до цих країн скоротився на майже 0,4 млрд дол. США;

– *військові конфлікти в країнах Близького Сходу.* Громадянська війна в Сирії, яка дестабілізувала ситуацію в цьому регіоні, насамперед в Лівані, поряд з довготривалими заворушеннями у Єгипті призвели до стрімкого зниження торговельних операцій з країнами Близького Сходу. Експорт товарів до цих трьох країн скоротився майже на 1,5 млрд дол. США;

– *протекціоністські заходи країн – торговельних партнерів.* Значною мірою у 2013 р. динаміка експорту з України окремих груп товарів визначалася протекціоністськими заходами різних форм, які застосовували країни-партнери. За даними провідної світової неурядової організації з визначення протекціоністських дій – Global Trade Alert [13] – протягом 2013 р. було застосовано 4 нові заходи, які мають негативний вплив на експорт з України. Всі ці заходи були запроваджені країнами Митного союзу, насамперед Російською Федерацією. Запровадження Російською Федерацією утилізаційного збору на автотранспортні засоби, проти якого виступила та подала відповідні скарги до Органу з вирішення суперечок СОТ низка країн, серед іншого, призвело до скорочення експорту автомобілів з України до Росії – майже на 40 %, або на 225 млн дол. США. Крім того на експорт значної кількості товарів з України до Російської Федерації вплинуло встановлення Російською Федерацією посиленого митного контролю товарів з України, що збільшило період розмитнення товарів і витрати вітчизняних експортерів;

– *проблеми з отриманням сировини для виробництва експортованої продукції.* Скорочення поставок сировини на вітчизняні нафтопереробні заводи призвело до зменшення ними виробництва, а отже і відсутності можливості для експорту. Експорт переробленої нафти скоротився вдвічі, або на 0,5 млрд дол. США. Крім того, проблема з постачанням сировини на окремі хімічні підприємства призвела до зупинення деяких з них, результатом чого стало скорочення експорту значної кількості товарів хімічної галузі. Загальний експорт товарів хімічної промисловості зменшився на 0,5 млрд дол. США.

– *експортні обмеження.* Певним стримуючим чинником розвитку експорту в Україні протягом 2013 р. була низка обмежень щодо нього. Так, за даними Міністерства доходів і зборів України [14], чинним в країні залишається значний перелік товарів, на який встановлені експортні мита. Крім цього, у 2013 р. діяли експортні квоти на деякі види руд;

Водночас підтримували експорт такі чинники:

– утримання стабільних темпів зростання в Китаї протягом останніх семи кварталів на рівні 7,5-8 % (сезонно скоригований показник). Наслідком цього стало збереження позитивної динаміки попиту цієї країни на вітчизняну продукцію – за підсумками січня-вересня 2013 р. експорт товарів до Китаю зріс на 671,4 млн дол. США;

– поступова стабілізація ситуації в окремих видах економічної діяльності в країнах ЄС. Після стрімкого скорочення попиту на металургійну продукцію в країнах ЄС, яке спостерігалось у 2012 р., протягом січня-вересня 2013 р. ситуація дещо поліпшилася; один з наслідків цього – експорт чорних металів до Італії, провідного споживача металів з України серед країн ЄС, зріс на 3,4 %, а експорт виробів з чорних металів – на 26,6 %. Крім того, нарощування виробництва автомобілів в країнах Європи сприяло зростанню експорту комплектів проводів до них на 14,4 % (87,6 млн дол. США до 625 млн дол. США);

– продовження реалізації технологічних модернізаційних проектів в деяких країнах – торговельних партнерах. Зокрема, продовження дії програм щодо переоснащення російської армії, проведення Китаєм програм переоснащення військово-морського флоту сприяли зростанню експорту турбореактивних двигунів майже на 25 %, або на 150 млн дол. США (до близько 775 млн дол. США), а також експорту на ринок Китаю військових кораблів на понад 50 млн дол. США;

– зняття обмежень на експорт. Ухвалення Урядом рішення щодо зниження мита на експорт живої худоби та шкіряної сировини з 25 % до 5 % стало стимулюючим чинником для збільшення експорту цієї продукції.

Загалом, подальша динаміка експорту залежатиме від значної кількості чинників, насамперед розвитку економічної ситуації в

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

країнах-партнерах та динаміці цін на провідні товари українського експорту.

Динаміка імпорту товарів значною мірою повторювала динаміку експорту (рис. 3). Загалом за підсумками 9 місяців 2013 р. імпорту товарів скоротився на 10,1 %, або на 6,3 млрд дол. США. Скорочення обсягів імпорту товарів у 2013 р. послідувало за різким сповільненням його зростання у 2012 р. Така динаміка імпорту товарів зумовлена головним чином значним зменшенням поставок мінеральних продуктів (на 23,5 %, або 4,9 млрд дол. США) та транспортного обладнання (на 24,0 %, або 1,4 млрд дол. США). В імпорті товарів останньої групи скорочення обсягів поставок у 2013 р. відбулося після двох років стрімкого зростання. Обсяги імпорту значної кількості груп товарів зменшилися у 2013 р. порівняно з 2012 р. – крім згаданих мінеральних продуктів та транспортного обладнання падіння обсягів імпорту зафіксовано також щодо недорогоцінних металів, машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання. Крім того, вже другий рік поспіль відсутня позитивна динаміка поставок імпортової продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості. У цей період зростав лише імпорту продукції, орієнтованої переважно на задоволення споживчого попиту – сільськогосподарських товарів (на 9,1 %, харчових продуктів (на 6,9 %) та деревини та виробів з деревини (6,4 %). Загалом ці три групи товарів у січні-вересні 2013 р. забезпечили приріст імпорту у розмірі 543,1 млн дол. США.

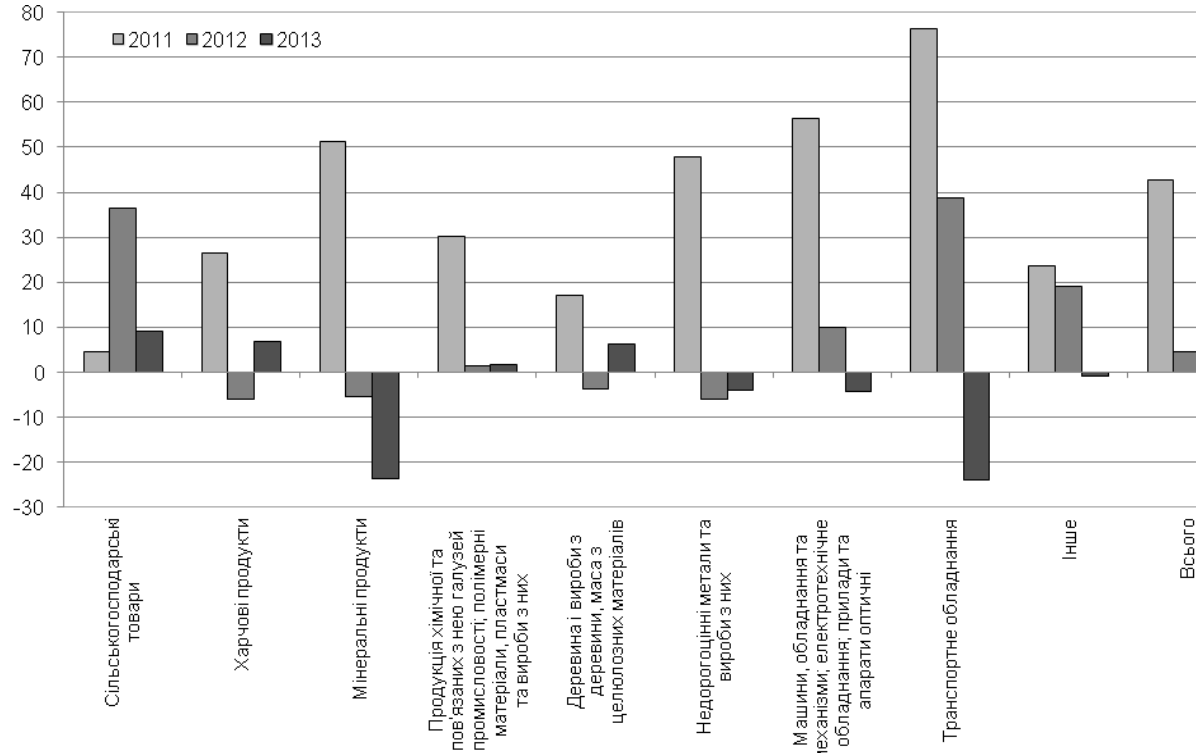


Рис. 3. Динаміка імпорту товарів у січні-вересні 2011-2013 рр., %.

Зниження імпорту у січні-вересні 2013 р. визначали наступні чинники:

- *негативна динаміка промислового виробництва й інвестиційної діяльності в Україні в багатьох видах промислової діяльності, в транспорті*, що обумовило звуження попиту на продукцію проміжного споживання і відповідне зменшення імпорту чи зниження його приросту порівняно з попередніми роками продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, мінеральних продуктів, сільськогосподарських товарів, недорогоцінних металів), а також скорочення інвестиційного імпорту (машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання, транспортного обладнання);
- *значне зниження потреби в імпорті інвестиційної продукції по окремих товарних групах*. Зокрема, після проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. зменшилась необхідність у закупівлі вартісних транспортних засобів, насамперед потягів. Наслідком цього стало зменшення імпорту залізничних засобів на 70 %, або на 570 млн дол. США;
- *зменшення потреби в мінеральних продуктах*. Зниження промислового виробництва поряд з підвищенням енергоефективності в економіці України дозволили скоротити обсяги закупівель у Російської Федерації природного газу на 4,9 млрд м³, що у вартісному виразі привело до скорочення імпорту на 2,2 млрд дол. США;
- *скорочення сировинної бази*. Протягом січня-вересня 2013 р. було практично припинено (скорочення на 94 %) постачання в Україну сирової нафти з Російської Федерації. Серед причин, що могли сформувати таку динаміку: «охолодження» політичних стосунків між Україною та Російською Федерацією, зокрема конфлікт навколо компанії «Укртатнафта», несприятлива кон'юнктура на ринку транспортних послуг, зупинка на реконструкцію низки українських нафтопереробних підприємств. Також відбулось скорочення імпорту сирової нафти з Казахстану на 60 %, або на 0,3 млрд дол. США;
- *протекціоністські заходи*. Запроваджене 14 березня 2013 р. Кабінетом квотування імпорту кам'яного вугілля призвело до зниження його імпорту у вартісному вимірі на третину, або на 0,7 млрд дол. США. Крім того, запровадження Україною спеціальних мит на імпорту автомобілів деяких категорій (від 6,46 % до 12,95 % ввізної вартості автомобіля) призвело до зниження їх імпорту на 6 %, або на 150 млн дол. США;

Водночас деякі чинники сприяли зростанню імпорту товарів:

- *підвищення добробуту населення*. Зростання доходів населення супроводжувалося зростанням витрат на придбання товарів та послуг, які за перші два квартали 2013 р. збільшилися на 6,3 і 9,0 %, що привело й до зростання імпорту продукції споживчого характеру – внаслідок цього зріс попит на сільськогосподарські товари та товари харчової промисловості;
- *зниження вартості споживчого кредитування*. Протягом 2013 р. відбулось зниження середньої вартості беззаставних кредитів готівкою. Це стимулювало зростання активності на ринку побутової техніки. Зокрема, імпорту телефонних апаратів зріс на 13 % до 0,6 млрд дол. США.
- *проблеми вітчизняних хімічних підприємств з отриманням сировини (нафтопродуктів) для виробництва продукції*

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

привели до зупинення деяких з них, а отже необхідності імпорту такої продукції. Так, зупинка деяких заводів з вироблення пластмас обумовила зростання імпорту цього виду продукції на 8 % до 2,7 млрд дол. США.

Скорочення імпорту відбувалося майже за всіма географічними напрямками, за винятком країн Європи. Найбільше скорочення імпорту припало на країни Митного союзу, насамперед Російську Федерацію, через зменшення Україною закупівель природного газу та припинення поставок сирої нафти. Якщо у попередні роки частка країн СНД в структурі імпорту України перевищувала 40 %, то за підсумками січня-вересня 2013 р. їхня частка скоротилася до 35,4 %. Зростання імпорту з країн Європейського Союзу (на 2 %) і з інших країн Європи (на 29,3 %) зробило ці країни провідними джерелами імпорту на ринок України.

Вищі темпи скорочення імпорту товарів порівняно з експортом дозволили скоротити негативне сальдо в торгівлі товарами з 11,7 млрд дол. США за підсумками січня-вересня 2012 р. до 9,7 млрд дол. США за підсумками відповідного періоду 2013 р. Одночасно зростає позитивне сальдо в торгівлі послугами, яке за цей період підвищилось на 2,4 % до 5,1 млрд дол. США. Це стає додатковим чинником стримування зростання негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу, який за підсумками січня вересня скоротився до 5,8 млрд дол. США порівняно з 6,5 млрд дол. США роком раніше.

Висновки і пропозиції. Загалом сформована структура зовнішньої торгівлі є наочним індикатором проблем зовнішньоекономічного вектору української економіки і підґрунтям для визначення основних ризиків і викликів, що стоять перед країною при визначенні стратегічних орієнтирів державної політики в сфері зовнішньої торгівлі:

– низькотехнологічний та сировинний характер експорту. Сформований протягом 2012-2013 рр. зовнішній попит на вітчизняну продукцію засвідчує його переважно низькотехнологічний і сировинний характер. Не відбулося помітного покращення технологічної структури експорту товарів. Попри уроки світової фінансово-економічної кризи, яка виявила основні недоліки зовнішньоторговельної моделі України, а саме експорт переважно чутливих товарів, який передусім потерпає від змін цінової кон'юнктури на світових ринках, значна частка експорту товарів все ще належить до цієї групи ризику, що створює загрози на майбутні періоди;

– низький рівень диверсифікації поставок. Як і раніше, на перші десять основних експортних ринків України припадає приблизно 60 % експорту, що свідчить про слабкодиверсифіковану структуру поставок за кордон українських товарів, що збільшує ризики залежності України від рівня активності на цих ринках збуту;

– інфраструктурні обмеження збільшення експорту. Перспективи розширення присутності українських сільгоспвиробників на зовнішніх ринках суттєво обмежує недостатньо розвинута інфраструктура. Без подолання проблеми інфраструктурних обмежень реалізація можливостей створення Україною при приєднанні до СОТ є доволі сумнівною. Портова інфраструктура України не дозволяє в повній мірі експортувати значні надлишки зернових;

– протекціоністські заходи інших країн. Протягом 2013 року до товарів з України застосувалися низка антикризових заходів з боку різних за рівнем розвитку держав. Аналіз політики провідних країн світу, свідчить про пошуки нових витончених механізмів захисту своєї продукції, починаючи від санітарних та фітосанітарних заходів до запровадження різних статусів для своєї продукції з метою закріплення монопольного права на виробництва цієї продукції.

Наявність зазначених викликів формують перед Україною потреби в визначенні пріоритетів проведення державної політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Досягнення цих пріоритетів є важливою передумовою зайняття Україною адекватного місця на світовій економічній арені.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Головань Д. В. Динаміка структури зовнішньої торгівлі та міжнародна стратегія економічного розвитку України / Д. В. Головань // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 3. – С. 98-105.
2. Мельник Т. М. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України / Т. М. Мельник // Збірник наукових праць Буковинського університету. Економічні науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zbirdnik.bukuniver.edu.ua/files/articles/ar_7/2.pdf
3. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник. – К: КНТЕУ, 2010. – 470 с.
4. Сидорова А. В. Оптимізація структури зовнішньої торгівлі України / А. В. Сидорова // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Часть 1. Донецкий национальный университет, 2011. – С. 358-363.
5. Сіденко В. Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічний розвиток: українська модель: в 2-х т. – К., 2008. – Т. 2: Європейська інтеграція та економічний розвиток / В. Р. Сіденко / НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 448 с.
6. Макогон Ю. В. Посткризисные тенденции развития мировой экономики: перспективы для Украины / Ю. В. Макогон // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Часть 1. Донецкий национальный университет, 2013. – С. 213-216.
7. Commodity Markets / World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:21574907~menuPK:7859231~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>
8. OECD Statistics. Gross domestic product (GDP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=26646>
9. MEPS – World Carbon Steel Prices – With Individual Product Forecasts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.meps.co.uk/allproducts%20steel%20price.htm>
10. FAO Food Price Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
11. Commodity Market Monthly (November 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/res/commod/pdf/monthly/111413.pdf>
12. Commodity Market Monthly (September 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/res/commod/pdf/monthly/091213.pdf>
13. Андрейченко А. Ненужные вагоны: в чем причина кризиса вагоностроения в Украине / Forbes Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/opinions/1350910-nenuzhnye-vagony-v-chem-prichina-krizisa-vagonostroeniya-v-ukraine>
14. Global Trade Alert [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globaltradealert.org/advanced-search>
15. Інформація щодо ставок вивізного (експортного) мита, встановлених актами законодавства України на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/stavki-vviznogo-ta-viviznogo-mita/eksportne-mito/>